

PARASZTBIRTOK ÉS KONZERVATÍV TÖREKVÉSEK.

Itekintve minden aktuális vonatkozástól — amelyeneket Baross János képviselőházi beszéde nyomán a napisajtó bőven produkált — azt a kérdést vetjük föl: rászorult-e a parasztsztyály és a parasztbirtok arra, hogy konzerválják?

Mert a konzervatív törekvéseket csak azok az osztályok fogadhatják hálával, amelyeket a létért való küzdelem s a fejlődés természetes menete kipusztulással fenyeget. Ilyen osztály pl. a kisiparosok osztályja. De vajjon pusztuló réteg-e a parasztság, vajjon tényleg ritkúlnak-e a sorai, és vajjon igaz-e, hogy e sorokat csak konzervatív, a fejlődés menetét föltartóztató intézkedések által lehet régi számukban és erejükben fönn tartani?

Három ország viszonyainak átpillantásából reméljük e kérdésre a feleletet. E három ország: Anglia, Poroszország és Magyarország, olyan országok, amelyekben a fejlődés nagy hullámzásai tisztán és nagy arányokban jutottak érvényre.

Angolországban a tizennyolcadik század közepétől az ezernyolcszáznyolcvanas évekig állandóan fogyott a 100 acre-on (40 hektáron) alul levő birtokok száma. A nyolcvanas évek óta azonban állandóan, szinte rohamosan szaporodik ez a birtokméret, ami félre nem érthető módon a parasztság előrenyomulását mutatja.

Poroszországban 1858-tól 1878-ig alaposan megfogytak a 30 morgen-nél (7 és fél hektárnál) kisebb földbirtokok. Az újabb statisztika szerint e birtoknagyságok újból gyarapodásnak indultak.

Magyarországra nézve Rácz Gyula szerzett —dicséretre-méltó szorgalommal — igen érdekes adatokat,*) de amit ezúttal sajnosan nélkülözünk, nem a birtokmozgalomra, hanem csupán az üzemek fluktuációjára nézve, a birtokosok és a bérlők megkülönböztetése nélkül. Ezen adatok szerint a magyar birodalomban az önálló birtokosok és bérlők száma együttesen volt 1870-ben: 1,973.433, ez a szám 1880-ig leapadt 1,451.707-re, 1890-ig ismét fölemelkedett 1,903.007-re, 1900-ban pedig 1,855.198 volt. A mozgás nem egészen egyenletes, de itt is megtaláljuk ugyanazt a jelenséget, amit Németországban és Angliában: a nyolcvanas évekig tartó üzemtömörülést s a nyolcvanas években beálló üzemszétárszóródást.

Amint ezekből a tényekből kitűnik: az ezernyolcszáznyolcvanas évekig a parasztosztály — kétséget kizárólag — mindennütt veszendő osztály volt vagy legalább is nagy nehézségekkel küzdött. Tehát konzervatív is volt, mint minden hanyatló osztály. Itt-ott, egyes német államokban kapott is valami konzerváló jogintézményt a törvényhozástól, de semmire sem ment vele. A birtok-koncentráció folyamatát, amely ebben az időben általános volt, semmiféle jogintézmény föl nem tarthatta.

Ami a birtoktömörülésnek a nyolcvanas évek folyamán véget vetett, az nem jogi, hanem gazdasági természetű ok volt. Nem is kell soká keresnünk: megtalálhatjuk az amerikai Egyesült-Államok nagyméretű és olcsó gabonatermelésében, amely Európa piacaira tódulván a kenyérprodukciónál devalválta és olyan új feladatok elé állította a mezőgazdaságot, amelyeknek a nagy üzem egyáltalán nem képes megfelelni.

Hogy a birtokmozgalom mérlegének a kisüzem javára való átbillenését a fogyasztás átalakult viszonyai okozták: azt elegendőképpen igazolja az a tény, hogy a kisüzem föléledése teljesen egybeesik az amerikai gabonaverseny megerősödésével, míg pusztulása a nyolcvanas évekig a gabonaárak folytonos emelkedésével állott párhuzamban.

A parasztosztály a nyolcvanas évekig — szabályt megerősítő kivételektől eltekintve — hanyatló osztály volt. Addig nem

*) Rácz Gyula: *A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása*. Budapest, Deutsch Zsigmond és Társa, 1906.

sokat törődtek vele. A nyolcvanas évek óta feltörekvő, erősödő osztály. És egészen sajátosságán épen a nyolcvanas évek óta kapott erőre a nagybirtokosok körében az a törekvés, hogy a parasztbirtok konzerválásával a parasztosztályt meg kell menteni a kipusztulástól.

Ez a törekvés csak egyike azoknak a nemzeti vagy parasztvédelmi mezbe bujtatott, s a nyolcvanas évek óta mindenütt sűrűn felbukkanó reakciós mozgalmaknak, amelyekkel a hanyatló nagybirtokosság a maga életét meg akarná hosszabbítani. S ez az erőlködés ép oly természetes, amely természetes a fejlődés híveinek az az iparkodása, hogy a nagybirtokosság helyébe, mely a földművelés új feladatait megoldani nem képes, intelligens; nagyszámú parasztosztály jöjjön, mely a maga simulékonyságával a földművelés bármilyen új feladatához is képes alkalmazkodni. Hogy valami nagy változásnak jönnie kell, azt mi, a történelmi materializmus hívei szükségképen bizonyosra vesszük. Mert lehetetlen, hogy a gazdasági viszonyok fölforgatása a társadalom struktúrájában létre ne hozná a megfelelő eltolódásokat, már pedig az élelmiszerprodukciónak az öt világrész szűz területein való szétterjedése ugyan mi lenne egyéb, mint a világgazdaságnak fenekestől való felforgatása?

A parasztbirtok konzerválásának eszméje a tizenkilencedik század közepe táján merült föl, abban az időben, mikor a mezőgazdaság a gabonatermelés jegyében állott, s amikor valóban arra volt kilátás, hogy a kiscgazdaság — amely igen alkalmas az intenzív földművelésre, a gabonatermelésben azonban hátramarad — el fog tűnni a föld színéről. Marx Károly a népek fölszabadulásának szempontjából örvedetesnek találta ezt a jelenséget, csak úgy, mint az ipari koncentrációt; Lorenz von Stein viszont az uralkodó osztályok szempontjából aggályosnak látta a kisparasztság proletarizálódását és azt ajánlotta ellenszer gyanánt, hogy a kisbirtok eladósodását meg kell nehezíteni. Am ha eltiltják a parasztnak, hogy a földjére hitelt vegyen föl: ez még kevésbé képes a birtokát megtartani, mint máskülönbén és Lorenz von Stein rendszere csak azt a megoldást hagyja a parasztnak, hogy a földjét eladja és az így szerzett tőkével bérlővé legyen. Megjegyezni való, hogy Angliában a koncentráció idején sok paraszt meg is tette ezt minden különös törvényhozási intézkedés nélkül. De ez aztán épen ellentéte a parasztbirtok konzerválásának.

Aki ezt az utóbbi célt el akarja érni, annak csak egy eszköz áll a rendelkezésére: a középkor öröklési jogára való visszatérés. Két mód van erre: a törzsöröklés rendjének általános behozatala vagy pedig paraszthitbizományok alkotása. Az előbbi egyértelmű lenne a társadalmi rendnek a történelmi múlt irányában való revíziójával. Nem merték még sehol megkísérelni, minálunk is aligha lesz róla komolyan szó. A másikat, a paraszthitbizományok alkotását törvényhozásilag már több helyen megalapozták, de komoly eredményre sehol sem jutottak; a parasztok húzódoztak tőle.

Ennek az eredménytelenségnek az okát könnyen megértjük, ha összefoglaljuk az örökösödés korlátozásának a parasztgazdálkodásra való természetszerű hatásait:

1. Ha az elsőszülött fiú — aki az osztatlan apai birtokot öröklí — pénzbileg köteles az ifjabbakat kárpótolni: ez a parasztbirtok eladósodására vezet. Aminek épen nincs konzervatív hatása, a helyes gazdálkodást pedig nagyon hátráltatja. A végkielégítés rendszere különben úgy sem felel meg a törzsöröklés igazi céljainak.

2. Az igazi törzsöröklés abban áll, hogy a legidősebb fiú semmiféle kárpótlást sem köteles az ifjabbaknak adni. Az ilyen parasztmajoreszknak semmi oka sincs arra, hogy fejlessze a gazdaságát: ő maga el van látva teljes életére, az elsőszülött fia is, a többi gyermekének pedig úgy sem hagyhat, akármennyit szerez.

3. A föld szétदारabolása különben — egy bizonyos minimumon felül — épen nem káros a társadalomra nézve. Ha a paraszt kisebb darab földön kénytelen megélni: föltéve, hogy az intenzívebb gazdaság terményeinek piaca van, jobban műveli a kisebb földjét, mint előbb a nagyobbat, több értéket produkál a társadalom részére és maga sem jár vele rosszul. A föld szétदारabolása egyik igen erős rugója a belterjes gazdaságnak, amelyre a nagybirtok nem akar áttérni. Föltéve, hogy a nagybirtokosság a föld szétदारabolásának gátat tudna vetni: elérné azt a célt, hogy nem egy folyton szaporodó, haladó és föld után áhítózó kisparaszt-réteg állna vele szemben, hanem a parasztmajoreszkek konzervatív tömege, amely nem képes továbbfejlődni, amelytől tehát nem kellene tartania.*)

*) Azokat a körülményeket, amelyek az intenzív parasztgazdaság kifejlődését a nagybirtokra nézve hátrányossá teszik e sorok írója kifejtette már a *Huszdik Század* legutóbbi, 1906. decemberi számában. (*A szövetkezetek és a parasztság.* 475. lap)

Látnivaló tehát, hogy a törzsöröklés rendje éppen nem felel meg az intenzív parasztgazdaság érdekeinek. Csak természetes, hogy a parasztok, ha régebben, a kis gazdaság hanyatlása idején nem voltak e jogintézmény számára kaphatók: mennyivel kevésbé most, az intenzív kisgazdaság föllendülésének idején.

A kisbirtok föllendülése pedig — minden kétséget kizáróan — nálunk is beállt, különösen a németlakta vidékeken. A paraszt-ság tollasodik. Jellemző a helyzetre, ami a múlt héten történt Vas megyében. — Udvary Ferenc bukott bankjának helyébe új bankot akartak alapítani. A bank céljára pár nap alatt együtt volt ötszázezer korona. Parasztok jegyezték a részvényeket.

Egyetlen példa ez, de élesen rávilágít a parasztbirtok erősödésére, amelyet pár év óta meg lehet állapítani, az állattenyésztésnek, a tejgazdaságnak, a szőlő és egyéb intenzív művelés-nemeknek kedvezőbb konjunktúráival együtt.

Mivel pedig a kisbirtokos a rendelkezésére álló munkaerő-höz képest aránylag kisebb területen gazdálkodik, mint a közép-és nagybirtokos: azt is meg lehet állapítani, hogy a parasztbirtok jövedelemszaporulatában kisebb része van a földjáradék-nak, e legkonzervatívabb természetű jövedelemnek, mint a kamat-nak, a profitnak és munkajövedelemnek. Sőt a törpegazdánál, aki saját munkaerején kívül csupán családja munkáját használja föl: a jövedelemszaporodás túlnyomó részben a munka javára esik.

De nem is lehet másképp, mert hiszen a parasztbirtok gyarapodását nem valamely termény monopóliuma segíti elő, hanem inkább éppen az a körülmény, hogy lassanként olyan terményekre tér rá, amelyek több és kvalifikáltabb munkát képesek befogadni.

Föl lehet ugyan ez ellen hozni, hogy a kisgazdaságot fölsegítő termelőágak közül éppen a legfontosabb, az állattenyésztés, az agráriusok húsdrágító, vám- és vasútpolitikai machinációi miatt olyan jövedelemtöbbletet nyújt ezidőszerint a gazdának, amely kétséget kizáróan magán viseli a monopólium bélyegét — amelyet tehát nem lehet máshová sorozni, mint a földjáradék kategóriájába.

Ez igaz. De viszont nem szabad figyelmen kívül hagynunk a következőket:

Az állattenyésztés abszolúte igen nagy mennyiségű és minőségű munkát képes befogadni. Míg a nagybirtok gyöngesége éppen a kvalifikáltabb munka terén mutatkozik: a kisbirtok viszont minél kisebb, aránylag annál több munka fölött rendelkezik. A nagybirtoknak, — mely az alacsony gabonaárak nyomása alatt

sínylődik, jól esik az a kis földjáradékemelkedés, amelyet a hús mesterséges megdrágítása juttat neki. Ezzel szemben épen nem találjuk, hogy az állattenyésztését nagyobb arányokban fokozná. Ellenben a kisbirtok, ha állattenyésztésről van szó, épen nem szorul rá semmiféle áremelésre, mert a szabad árképződés mellett is igen jól tud vele prosperálni. Ha pedig az állatárakat mesterségesen fölemelik: ez az állattenyésztés nagy munkabefogadó-képessége miatt még külön ösztönzi őt az állattenyésztés, s a ráfordított munka fokozására, úgy, hogy e fokozott termelés a piacon lassanként csökkenti, sőt, ha elég kedvező a birtokelosztás, ki is tölti a monopólium hézagát. Benn a törpegazdaságban pedig a munka az ilyen mesterséges áremelések mellett is hajlandó addig a pontig fokozódni, ahol már a jövedelemből — a normális munkabér levonása után — semmi sem marad a földjáradék kategóriájára. Hiszen a törpebirtoknak az intenzív gazdálkodás terén mutatkozó fölénye épen abban áll, hogy míg a nagybirtok — tekintettel a csökkenő földhozadék törvényére*) — a munkamennyiség fokozásában kénytelen megállni egy bizonyos ponton, mert különben a munkaköltség nagyobb lesz, semhogy annak levonása után a bruttó jövedelemből még földjáradék, kamat és profit is maradna: addig a törpegazda, ki saját keze munkájával abszolúte minél nagyobb jövedelmet akar a földjéből kihozni, még tovább, a földjáradék, kamat és profit rovására is fokozhatja az intenzitást, egészen addig, míg a termés értéke még épen hogy kiadja az ő munkájának normális bérét. Csak egy esetben nem képes a kisgazda a maga állattenyésztését a mesterségesen fölhajtott árak kiegyenlítéséig fokozni: ha a takarmányt is mesterségesen megdrágítják, ami csak a gabona megdrágításával járhat együtt. Ez az eset áll fenn Németországban. Nálunk a gabona megdrágítására még jó sokáig nem lehet gondolni. S így, ha egyelőre úgy is áll a dolog, hogy a parasztek — és különösen a nagyparasztek — többé-kevésbé egy kis földjáradékot, tehát saját munkájukkal meg nem érdemelt monopóliumszerű jövedelmet is húznak a húdrágításból: ez a helyzet egyelőre nem rejt magában veszélyeket a jövőre nézve. Addig, míg az agráriusoknak nem sikerül a gabonát megdrágítani, addig a magyar parasztságban a haladás törekvése túlsúlyban

*) „Gesetz des abnehmenden Bodenertrags.” — Egy bizonyos terményt, s a technikai, kémiai és fiziológiai készütség egy bizonyos fokát tekintve: minél több munkát fordítunk egy bizonyos földterületre, a terméseredményből aránylag- annál kevesebb fog jutni egy-egy ráfordított munkaórára.

lesz minden konzervatív törekvés fölött, s addig heves ellentállást fog kifejteni minden, bármely irányból ráerőszakolt konzervatív hatású jogintézménnyel szemben.

Mert más a helyzet, ha a gabona drága és más a helyzet, ha a hús vagy egyéb élelmiszerek ára szökik magasra.

Ha fölemelkedik a gabona ára, a dolog lényegét tekintve ugyanaz a jelenség következik, mint bármely más mezőgazdasági termény áremelkedése után. Mindazok, akik eddig gabonát termeltek, az eddigi jövedelmen kívül még egy bizonyos monopóliumszerű jövedelemhez jutottak. De a társadalomban mutatkozó hatás homlokegyenest ellenkezni fog az egyoldalú húsdrágaság nyomán kifejlődő hatásokkal. A nagybirtok a magas gabonaárak monopóliumát igen szépen ki tudja használni. A gabonatermelésben szépen érvényre jutnak a nagy összefüggő területnek, a gépmunkának, a nagy tőkének s a központi vezetésnek előnyei. Csupa olyan tulajdonság, amelyekkel a nagybirtok vagy kizárólag rendelkezik, vagy azokat a kisbirtoknál könnyebben megszerzi. Ahol tehát a gabonaárak emelkednek: ott a nagybirtok belterjesebbé teszi a gazdálkodását, fokozza a földre fordított munka mennyiségét egészen addig a pontig, míg e fokozódás a kamat és profit gyarapítására nézve előnyös marad. A nagybirtok kapitalisztikusabb lesz. A nagybirtokosság közelebb jön a kapitalista osztályhoz. Ebben leli magyarázatát, hogy a nagybirtok a múlt század közepén — az alkotmányos monarchiában — kompromisszumra lépett a tőkével. És ez volt az oka, hogy a nagybirtok, amely a nyolcvanas évek óta a legeszeveszettebb reakció fészke: a nyolcvanas évekig — amennyire történelmi múltja és katonai természete engedte — a mérsékelt haladás, sőt Németországban épen a szabadkereskedelem alapján állott.

Viszont a parasztgazda a gabonaárak emelkedésével olyan jövedelemszaporulathoz jut, amelyet sem a gazdasága fejlesztésére kellőképpen fölhasználni, sem munkájával megérdemelni nem képes. Tőkéje nincs, gépei nincsenek, a szövetségzés épen a gabonatermelés terén mutat föl legcsekélyebb eredményeket. A gabona aránylag csekély munkát fogad magába; a kvalifikált munkát nem gyümölcöszteti. A magasabb árakat a munka jövedelme javára kihasználni, a törpegazdaság abszolút jövedelmét magasabb munkaintenzitással fokozni: ez a gabonatermelés terén szinte lehetetlen. A kisgazda tehát munkával meg nem szolgált jövedelemtöbbletet: földjradékot élvez; következőleg konser-

vatív. Emellett a jövedelme épen nem gyarapodik oly arányban, mint ha a munkáját — úgy mint az állattenyésztésben — a földjáradék rovására gyümölcsöztetni tudná. A földjét nem tudja úgy használni, mint a nagybirtokos, ki van téve annak a veszélynek, hogy a nagybirtok fölszívja. A fejlődéstől csak saját pusztulását várhatja; következőleg reakcionárius. A gabonaárak emelkedő irányzata volt az oka, hogy a negyvennyolcas időkben a parasztok majdnem mindenütt a földesurakkal tartotak s a kenyérdrágítás az oka ma is annak, hogy Németországban a reakció, bár egyre nagyobb nehézségekkel, de még mindig a pórázán tudja őket tartani.

Nos, a gabonadrágaság megszűnt. Ahol vámok segítségével, mesterségesen fönntartják, ott is szaporodnak az ellenállás jelei. A paraszttársulat fejlődő, haladó osztállyá alakul át. Egyre kevesebb köze lesz a konzervatívizmushoz és máris semmi szüksége konzervatív intézményekre. A hanyatló közép- és nagybirtoknak kellenek ezek, az is követeli őket, mint épen ezidőszerint a paraszt-hitbizományt. Tisztán látja mindenki, hogy a nagybirtok nem a parasztokat akarja ezzel fölsegíteni, hanem saját magát. De hogy miféle közvetlen célra kell neki: erre nézve már eltérnek a vélemények. Abban mindenki megegyezik, hogy a nagybirtok aligha számíthat a törzsöröklés folytán proletarizálódott másodszülött gyermekek munkaerejére, mert ezek, az örökségtől elütve, a kivándorlás legbiztosabb kontingensét alkotnák. Fölismeri ezt a tényt Garami Ernő is, akinek a *Szocializmus* című folyóirat 1906. 4-ik számában, *Birtokpolitika* cím alatt kifejtett véleményét nem hagyhatom e pontnál szó nélkül.

Garami, noha maga is hangoztatja, hogy a paraszt-hitbizomány csak a másodszülöttek kivándorlására vezetne, mégis azt mondja: „Nekik (a nagybirtokosoknak) a középbirtokra (!) szükségük van, hogy az munkaerőt szállítson számukra, mert a magyar agrárgazdálkodás már eljutott odáig, hogy a munkaerők kiveszése a latifundiumok további fejlődését gátolja. Annyi közép- és kisbirtokot faltak már föl nagybirtokosaink, hogy a nagy evés most megfekszi a gyomrukat.”

Ha a paraszt-hitbizomány a földtől elválasztja és tengeren túlra űzi a munkaerőt: akkor mindenre inkább alkalmas, mint arra, hogy a nagybirtok részére munkaerőt produkáljon. Sajátos vélemény, amely azt tételezi föl a nagybirtokról, hogy a paraszthitbizománnyal a rendelkezésére álló munkaerőt iparkodik gyarapítani, holott ha már épen a munkaerőt a földhöz akarja

kötni, ennek sokkal egyszerűbben módját ejtheti, ha két-három holdas parcellákat ad a napszámosnépnek.

Aztán meg tudvalevő, hogy a mai magyarországi viszonyok között már a 10—15 holdas kisparaszt — ha gazdálkodni tud — elég munkát talál a saját földjén, tehát nem kénytelen a nagybirtokoshoz napszámba járni. A 100—1000 holdas középbirtokos pedig csupán az esetben szállíthat a nagybirtokosnak munkaerőt, ha a saját bérmunkásait adja át neki. Nem tudjuk, hogy képzelet ezt a *Szocializmus* cikkírója.

Kifogásolnunk kell azt is, hogy a latifundium úgy állíttassék oda, mint gazdasági koncentráció fejleménye, holott csupán egy csekély része keletkezett ilyen úton a XIX. század folyamán, túlnyomó tömege azonban — amint ez vita tárgyát nem képezheti — katonai erőszak és hódítás útján jött létre.

Ha azonban már foglalkozunk a szóban levő cikkel: legyen szabad annak egyéb, a mi tárgyunkat közelről érdeklő szempontjait is megvilágítanunk.

Garami egyáltalán arra az álláspontra helyezkedik, hogy a birtoktömörülés és a birtokszétszóródás bizonyos periódusokban ismétlődik. Ő szerinte a nagybirtok, mikor a kisbirtokokat — gazdasági túlsúlyánál fogva — fölszívja: csökkenti épen a saját túlsúlyát, mert amikor a földtől elválasztja, egyszermind elvándoroltatja a munkaerő egy nélkülözhetetlen részét. Ezzel megakad a nagybirtok további központosulása, megkezdődik a kisbirtokok újból való szaporodása, ezzel ismét megnövekszik a nagybirtok rendelkezésére álló munkaerők száma, tehát újból növekszik ezek életképessége és a kisbirtok fölött való fölénye is.

Ez a circulus vitiosuselmélet, amellet, hogy a fejlődés gondolatát igen különös módon alkalmazza, egyszermind veszedelmesen hasonlít Bodnár Zsigmond hullám-elméletéhez, csak épen, hogy az idealizmus világából a mezőgazdaságba van áthelyezve. Megvan ennek az elméletnek — amint az olvasó bizonyára látja — az az érdekes sajátága is, hogy a kisbirtokot csak amolyan szükséges rossznak tekinti, amelyhez akkor nyúl a mezőgazdaság, ha kevés embere marad. Holott — ha lehet erre egyáltalán szabályt állítani — a kisbirtok egzisztenciája inkább a sűrű földművelő lakossággal kapcsolódik egybe, amelyet a nagyvárosok környéke, vagy például az amerikai birtokok nyugati irányban való fokozatos nagyobbodása eléggé illusztrál. De erre utal a kisbirtok kétséget kizáróan megállapított intenzívebb termelőképessége is. Nyitva hagy ez az elmélet azonkívül még egy kérdést: hogy

lehet az, hogy egy olyan tökéletes, tehát bizonyára fejlődőképes üzemforma, mint a nagybirtok, nem képes a munkaerőt a nagyipar módjára igényeihez képest eltartani, s így a saját részére megtartani? Miért képes erre a kisbirtok az ő állítólag csekélyebb produktivitása dacára?

Továbbá, hogy magyarázza Garami, hogy Angliában a birtoktömörülés 1750-től 1880-ig, tehát százharminc éven keresztül minden megszakítás nélkül folytonosan tartott? Mert periódusnak ez az idő egy kissé hosszú. És végül miért van az, hogy Magyarországon éppen a nyolcvanas évek folyamán állott be az üzemszétészóródás? Abban az időben, mikor a nagybirtokosok redukálták a gazdaságuk színvonalát, csökkentették a költségeket, kiterjesztették a kevesebb munkát igénylő művelésnemeket, amikor tehát éppen nem panaszkodhattak, hogy kevés munkaerő áll a rendelkezésükre, mert még azt sem használták föl, ami volt? Hiszen, ha Garaminak igaza lenne, ebben az időben, a munkaerő bőségének idején, a legszédületesebb üzemenkénti koncentrációnak kellett volna beállania.

Eltekintve attól, hogy Garami álláspontja lényegében majdnem olyan konzervatív, mint a paraszthitbizomány híveié: ugyan mire való körmönfont és meg nem alapozott elméletekhez fordulunk, holott a legközvetlenebbül tapasztalt tény, a nyolcvanas években beállott tengerentúli gabonaverseny oly egyszerűen, szinte maradék nélkül megmagyarázza a nagybirtok hanyatlását.

Főntartunk tehát mindent, amit kifejtettünk, Garami következő szentenciája ellenében is: „. . . igen radikális, sőt (így írja) szocialistáskodó köröket is megtévesztett, legutóbb is, a helyzetnek látszólagos sok ellentmondása. A parcellázás, a lármás parasztmérés nem jelenti a nagybirtok csődjét; ellenkezőleg: készülődését jelenti az újabb körforgásra, az újabb, népet és földet zsaroló hadjáratra.”

Garami ezt a véleményét — mint egész elméletét is — nem alapítja semmi bizonyítékra, csak néhány Kautskyból, Goltzból, Seringből, Marxból vett idézetre. Nos, mi nem igénylünk a magunk részére csalhatatlanságot, azon könyvek részére sem, amelyekből valaha tapasztalást merítettünk, és bizonyára be is fogjuk ismerni Garami szerint meglevő tévedéseinket, mihelyt tárgyi bizonyítékokkal áll elő, mihelyt egyebet is fogunk látni, mint idézeteket.

De addig főntartjuk azt az álláspontunkat, hogy a kisbirtok a mai viszonyok között nem másodrendű, hanem első-

rendű formációja a mezőgazdaságiak, hatalmasabb a nagybirtoknál, és hogy a paraszt-hitbizomány semmi egyebet sem jelent, mint azt, ami természetes hatásaiból kitűnik: a parasztbirtok haladásának megkötését, a belterjes parasztgazdaság kifejlődésének megakadályozását. A paraszt-hitbizomány valóban nem egyéb, mint a nagybirtok machinációja, de nem azért, hogy munkaerőt biztosítson a saját részére, hanem hogy lehetetlenné tegye azt, hogy a paraszt belterjesen gazdálkodjék és elvonja tőle a még eddig hatalmában lévő munkaerőt. A parasztbirtoknak semmi szüksége sincs konzervatív törekvésekre, a paraszt-ság a mai viszonyok között előrehaladó osztály, amely hovatovább a demokrácia egyik legfőbb támasza lesz. Az új világ-részek szabad földjének végtelen területei nemcsak az ott lakó népek számára teremnek szabadságot, de azzal, hogy megtörték az európai nagybirtok gabona-monopóliumát: az európai viszonyok új demokratizálását, a hűbériség maradványainak végső eltakarítását készítik elő.

Dániel Arnold.

